

MEHNAT MIGRATSIYASI VA UNING ICHKI MEHNAT BOZORIGA TA'SIRI VA IQTISODIY OQIBATLAR.

*Toshkent davlat iqtisodiyot Universiteti To'rtko'l fa'kulteti iqtisodiyot
yo'nalish talabasi*

Murodbekova Marjona Murodbek qizi

Annotatsiya: Ushbu tezis mehnat migratsiyasining O'zbekiston ichki mehnat bozoriga ta'siri va makroiqtisodiy oqibatlarini tahlil qiladi. Tadqiqotning maqsadi migratsiya oqimlari, pul o'tkazmalari va ish haqi dinamikasi o'rtasidagi bog'liqlikni baholashdan iborat. Metodologiya sifatida strukturaviy tahlil, taqqoslama yondashuv va omillar kesimida iqtisodiy mantiqiy modellashtirish qo'llanadi. Ilmiy yangilik migratsiyaning sektorlar bo'yicha mehnat taqchilligi, norasmiy bandlik va malaka tarkibiga ta'sirini yagona izohli konseptual doirada asoslashdir.

Rus tilida annotatsiya. Настоящий тезис анализирует влияние трудовой миграции на внутренний рынок труда Узбекистана и ее макроэкономические последствия. Цель исследования состоит в оценке взаимосвязи миграционных потоков, денежных переводов и динамики заработной платы. В качестве методологии применяются структурный анализ, сравнительный подход и логико-экономическое моделирование по группам факторов. Научная новизна заключается в обосновании единой концептуальной рамки влияния миграции на отраслевой дефицит труда, неформальную занятость и структуру квалификаций.

Ingliz tilida annotatsiya. This thesis examines how labor migration affects Uzbekistan's domestic labor market and the resulting macroeconomic consequences. The study aims to assess links between migration outflows, remittances, and wage dynamics. Methodologically, it relies on structural analysis, comparative reasoning, and factor-based economic modeling. The novelty lies in

integrating migration effects on sectoral labor shortages, informal employment, and skills composition into a single coherent analytical framework to support evidence-based labor market policy design.

Kalit soʻzlar (oʻzbek): mehnat migratsiyasi; ichki mehnat bozori; pul oʻtkazmalari; ish haqi; bandlik tuzilmasi; norasmiy sektor; inson kapitali

Ключевые слова (rus): трудовая миграция; внутренний рынок труда; денежные переводы; заработная плата; структура занятости; неформальный сектор; человеческий капитал

Keywords (ingliz): labor migration; domestic labor market; remittances; wages; employment structure; informal sector; human capital

Mehnat migratsiyasi Oʻzbekiston iqtisodiyotida takror ishlab chiqarish jarayonlari, bandlikning hududiy va tarmoqlar boʻyicha taqsimoti hamda uy xoʻjaliklari daromadlarining shakllanishiga bevosita taʼsir koʻrsatuvchi omillardan biridir. Migratsiya, avvalo, ishchi kuchi taklifi va unga boʻlgan talab nisbatini oʻzgartiradi: ayrim hududlarda mehnat resurslari ortiqchaligi qisqarib, yashirin ishsizlik bosimi yumshaydi, boshqa hudud va tarmoqlarda esa ishchi kuchi taqchilligi, xususan, mavsumiy va jismoniy mehnat talab qiluvchi faoliyatlarda keskinlashishi mumkin. Shu maʼnoda, migratsiya ichki mehnat bozorida muvozanatni toʻgʻridan-toʻgʻri tiklovchi mexanizm emas, balki mavjud institutsional sharoitlar, ish haqi moslashuvchanligi, kasbiy tayyorgarlik tizimi hamda norasmiy bandlik koʻlami bilan oʻzaro taʼsirda namoyon boʻladigan murakkab jarayondir. Nazariy jihatdan, migratsiya “ituvchi” omillar (real ish haqi pastligi, ish oʻrinlari yetishmasligi, kasbiy oʻsish imkoniyatlarining cheklanganligi) hamda “tortuvchi” omillar (yuqoriroq daromad, barqaror bandlik, institutsional kafolatlar) orqali izohlanadi, biroq amaliy tahlilda bu omillar uy xoʻjaligi strategiyalari va risklarni diversifikatsiya qilish motivlari bilan ham toʻldiriladi [1]. Ichki mehnat bozoriga taʼsir mexanizmini ochishda birinchi yoʻnalish ishchi kuchi taklifi va ish haqi dinamikasidir. Migratsiya oqibatida ayrim

kasb va malaka guruhlarida ishchi kuchi taklifi qisqaradi, natijada ish beruvchilar ish haqi va mehnat sharoitlarini yaxshilashga majbur bo'lishi mumkin. Biroq bu natija mehnat unumdorligi, korxonalar rentabelligi va bozor raqobati bilan cheklanadi: agar korxonalar qo'shimcha ish haqi xarajatlarini narxga o'tkaza olmasa yoki texnologik yangilanish orqali mehnatni tejash imkoniga ega bo'lmasa, u bandlikni qisqartirish, norasmiy yollashni kengaytirish yoki ishlab chiqarishni soddalashtirish yo'liga o'tadi. Shu sabab, migratsiya "ish haqlarini avtomatik oshiradi" degan soddalashtirilgan tasavvur har doim ham tasdiqlanmaydi; aksincha, tarmoqlar kesimida turlicha ta'sir kuzatiladi: qurilish, qishloq xo'jaligi va ayrim xizmatlar segmentlarida ishchi kuchi taqchilligi mavsumiy tebranishlarni kuchaytirishi mumkin, sanoat va zamonaviy xizmatlarda esa malakali kadrlar chiqib ketishi "malaka bo'shlig'i"ni kengaytiradi [2]. Mazkur bo'shliq ichki tayyorlash tizimi bilan tez to'ldirilmasa, korxonalarda texnologik intizom, sifat nazorati va boshqaruv samaradorligi pasayishi ehtimoli ortadi. Ikkinchi yo'nalish bandlik tuzilmasi va norasmiy sektor ulushiga ta'sirdir. Migratsiya ko'pincha iqtisodiy faol aholining eng harakatchan qismi hisoblangan yoshlar va o'rta malakali ishchilarni qamrab oladi; bu esa ichki bozorda ishchi kuchi taklifining demografik tarkibini o'zgartiradi. Natijada, ayrim hududlarda rasmiy sektor talablari (malaka, hujjatlashtirish, intizom)ga mos keluvchi ishchi kuchi ulushi qisqarib, norasmiy bandlikka tayanish kuchayishi mumkin. Bunday sharoitda mehnat huquqlari, ijtimoiy sug'urta qamrovi va soliq bazasi bilan bog'liq xatarlar ortadi. Norasmiy bandlikning kengayishi qisqa muddatda moslashuvchanlikni oshirgandek ko'rinsa-da, uzoq muddatda inson kapitaliga investitsiya rag'batlarini susaytiradi: xodim ham, ish beruvchi ham malaka oshirish xarajatlarini qoplashga ishonchi past bo'lgani uchun, unumdorlik o'sishi sekinlashadi [3]. Shu nuqtai nazardan, migratsiya va norasmiy bandlik o'rtasidagi bog'liqlikni faqat "qochish" yoki "majburiyat" mantig'i bilan emas, balki institutsional rag'batlar muvozanati sifatida ko'rish lozim. Uchinchi yo'nalish pul o'tkazmalari orqali ichki talab, jamg'arma va investitsiya qarorlariga ta'sirdir. Pul o'tkazmalari uy xo'jaliklari daromadlarini silliqlashtiradi, kambag'allik risklarini kamaytiradi va iste'mol

barqarorligini qo'llab-quvvatlaydi. Biroq makroiqtisodiy nuqtai nazardan, pul o'tkazmalarining asosiy qismi iste'molga yo'nalsa, bu ichki talabni oshiradi, ayrim segmentlarda narx bosimini kuchaytiradi hamda importga talabni rag'batlantirishi mumkin. Shuningdek, pul o'tkazmalari mehnat taklifiga ham bilvosita ta'sir qiladi: uy xo'jaligi daromadi oshgani sayin, ayrim a'zolarining ichki bozorda past ish haqiga ishlashga motivatsiyasi kamayadi, bu esa "rezerv ishchi kuchi"ning faollashuvini cheklashi ehtimolidir. Shu bilan birga, pul o'tkazmalari to'g'ri institutsional kanallar orqali jamg'arma va kichik tadbirkorlikka yo'naltirilsa, ichki ish o'rinlari yaratish hamda mahalliy qiymat zanjirlarini kengaytirish uchun resurs bo'lishi mumkin [4]. Demak, iqtisodiy oqibatlarning yakuniy vektori pul o'tkazmalarining tarkibi, moliyaviy vositachilik darajasi va biznes muhitiga bog'liq. To'rtinchi yo'nalish inson kapitali va qaytish migratsiyasi salohiyatidir. Migratsiya doirasida xorijda ishlash tajribasi, ishlab chiqarish madaniyati, kasbiy ko'nikmalar va mehnat intizomi kabi "yumshoq" va "qattiq" kompetensiyalar shakllanishi mumkin. Biroq bu ijobiy ta'sir avtomatik ravishda yuzaga chiqmaydi: qaytgan migrantning ko'nikmalari ichki bozor talabi bilan mos kelmasa yoki sertifikatlash va tan olish tizimi yetarli darajada ishlamasa, "malaka transferi" kutilgan samarani bermaydi. Shuningdek, migratsiyaning selektiv tabiati mavjud: ko'proq tashabbuskor, moslashuvchan va xavfga moyil shaxslar ko'chishi sababli, ichki bozor "eng faol qatlam"ning bir qismini yo'qotadi, bu esa innovatsion xulq va tadbirkorlik tashabbuslarining hududiy konsentratsiyasini o'zgartirishi mumkin [5]. Shu sababli, qaytish migratsiyasini rag'batlantiruvchi instrumentlar, masalan, qaytgan migrantlar uchun biznesni ro'yxatdan o'tkazish xarajatlarini kamaytirish, kasbiy kompetensiyalarni tezkor baholash, maqsadli mikromoliyalashtirish va maslahat xizmatlari ichki mehnat bozoriga ijobiy ta'sirni kuchaytiradi. Beshinchi yo'nalish hududiy tafovutlar va ichki migratsiya bilan o'zaro aloqadir. Tashqi migratsiya ko'pincha ayrim hududlarda daromadlar farqini qisqartiradi, chunki pul o'tkazmalari periferik hududlarga ham kirib boradi. Biroq bir vaqtning o'zida, mehnatga layoqatli aholining chiqib ketishi mahalliy xizmatlar bozori, kichik ishlab chiqarish va qishloq infratuzilmasiga talabni kamaytirib, "bo'shashgan

iqtisodiy muhit"ni keltirib chiqarishi mumkin. Bu holat ayniqsa, mahalliy iqtisodiyot tor ixtisoslashgan va ish o'rinlari diversifikatsiyasi past bo'lgan joylarda seziladi. Natijada, ichki migratsiya (viloyatdan viloyatga, qishloqdan shaharga) ham kuchayib, yirik shaharlar atrofida mehnat taklifi bosimini oshiradi. Bunday ko'p yo'nalishli migratsion harakatlar uy-joy, transport va kommunal infratuzilmaga qo'shimcha yuklama berib, yashash narxini oshirishi, real ish haqi yutuqlarini qisman "yeb qo'yishi" mumkin [6]. Demak, migratsiyaning ichki bozorga ta'sirini baholashda faqat bandlik ko'rsatkichlari emas, balki hududiy infratuzilma sig'imi va urbanizatsiya jarayonlari ham inobatga olinishi zarur. Yuqoridagi tahlil migratsiyaning iqtisodiy oqibatlarini ikki darajada umumlashtirish imkonini beradi. Mikro darajada migratsiya uy xo'jaligi daromadlarini diversifikatsiya qiladi, iste'mol va ta'lim xarajatlarini qo'llab-quvvatlaydi, ammo mehnat taklifi qarorlarini o'zgartiradi va ayrim hollarda ichki bozordagi past unumdor ish o'rinlariga qiziqishni pasaytiradi. Makro darajada esa migratsiya ishchi kuchi muvozanatini qayta taqsimlaydi, ayrim tarmoqlarda taqchillikni kuchaytiradi, pul o'tkazmalari orqali to'lov balansi va ichki talabga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Eng muhim metodologik xulosa shundan iboratki, migratsiya natijalari "yaxshi" yoki "yomon" degan ikkilikda emas, balki institutsional sozlamalar, mehnat bozoridagi moslashuv kanallari va inson kapitalini qayta ishlab chiqarish mexanizmlarining sifatiga bog'liq bo'lgan shartli natijalar sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa.

Mehnat migratsiyasi ichki mehnat bozoriga bir vaqtning o'zida muvozanatlashtiruvchi va disbalans keltiruvchi ta'sirlarni uzatadi: u ortiqcha ishchi kuchi bosimini yumshatadi, lekin tarmoqlar kesimida malaka va ishchi kuchi taqchilligini yuzaga chiqarishi mumkin; u pul o'tkazmalari orqali farovonlikni qo'llab-quvvatlaydi, biroq iste'molga yo'naltirilgan oqimlar importga qaramlik va narx bosimi risklarini kuchaytirishi ehtimoldan xoli emas; u inson kapitali transferi imkonini yaratadi, ammo bu imkoniyat qaytgan migrantlar ko'nikmalarini tan olish, sertifikatlash va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bilan mustahkamlanmasa,

kutilgan samaraga aylanmaydi. Shuning uchun ilmiy asoslangan yondashuv migratsiyani cheklash yoki rag'batlantirishning umumiy shiorlari bilan emas, balki ichki mehnat bozorida unumdor ish o'rinlari yaratish, norasmiy bandlikni qisqartirish, kasbiy ta'limni bozor talabi bilan uyg'unlashtirish va pul o'tkazmalarini jamg'arma hamda investitsiyaga aylantiruvchi moliyaviy instrumentlarni kengaytirish orqali ijobiy iqtisodiy oqibatlarni kuchaytirishni talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Massey D. S., Arango J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., Taylor J. E. *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*. Oxford; New York: Oxford University Press, 1998. 362 p.
2. Borjas G. J. *Labor Economics*. 7th ed. New York: McGraw-Hill Education, 2016. 560 p.
3. Рязанцев С. В. *Трудовая миграция в странах СНГ: тенденции, последствия и регулирование*. Москва: ИНФРА-М, 2016. 272 с.
4. Stark O. *The Migration of Labor*. Cambridge (MA): Basil Blackwell, 1991. 406 p.
5. Абдурахмонов Қ. Х. *Меҳнат иқтисодиёти: дарслик*. Тошкент: Иқтисодиёт, 2019. 448 б.
6. Тожиева З. Н. *Меҳнат бозори ва аҳоли бандлиги: назария ва амалиёт*. Тошкент: Фан, 2020. 320 б.

